

{jcomments on}

הניכור החברתי והקושי הכלכלי שחווים צעירים רבים - שהגיעו לשיא במחאה החברתית בקיץ 2011 - הביאו בשנים האחרונות לפריחת שלל צורות מגורים חדשות, שלרוב משלבות פעילות קהילתית ענפה

חברי הקיבוץ העירוני מפרש בשכונת קרית שלום בדרום תל אביב, החליטו באחרונה לשנות שיטה. עד לא מזמן היו חברי הקבוצה, 13 במספר, מושכים כסף מחשבון הבנק המשותף המוחזק על ידם - "כל אחד לפי צרכיו", ממש כפי שמורה הסיסמה המפורסמת. ואולם באחרונה, ולאחר כמה שיחות שנערכו בנושא, הוחלט לעבור לשיטה שונה, שלפיה יחושב חלקם של החברים בהכנסות המשותפות לפי מפתח.

"הערך הבסיסי הוא שוויון, אבל יש יותר מדרך אחת ליישם חלוקה שוויונית", מסביר חבר הקיבוץ אלעד הראל. "תשלומי השכירות והארנונה באים מתוך הקופה הגדולה בכל מקרה. חוץ מזה, ישנה הקצבה כללית למזון ולצרכים אישיים, וכל אחד יכול להחליט איך הוא משתמש בה - כולל לחסוך לטיול בחו"ל אם זה מה שהוא רוצה".

נשמע מורכב. לא קשה לכם לקיים את החוקיות הזו?

"זו בהחלט צורת חיים שמלווה בהרבה סימני שאלה, אבל לא לגבי העיקרון עצמו, שהוא השיתופיות. בכל בוקר אתה שואל את עצמך אם אתה רוצה לחיות בקבוצה, והתשובה עבור כולנו היא חיובית. השאלות שמתעוררות הן לגבי איך אתה רוצה שהקבוצה תיראה. לזה אין תשובה אחת, ואנחנו מדברים על זה בינינו".

כיום ישנן בישראל עשרות קבוצות וקהילות המקיימות חיי שיתוף, שבמסגרתן חיים ופועלים אלפי אנשים. ההבדלים בין הקבוצות השונות מרובים: חלקן, כמו מפרש, דוגלות בחיים סוציאליסטיים-קומונליים, כלומר בשיתוף מלא; באחרות השותפות הכלכלית מוגבלת או כלל לא קיימת מלבד בפרויקטים אד-הוק. על ההבדל ניתן לעמוד בטרמינולוגיה, כש"קבוצים" ו"קבוצות" מבטאים רמת שיתוף גבוהה וזיקה עמוקה לשמאל הכלכלי, ואילו ב"קהילות" או ב"כפרים" רמת השיתוף נמוכה, ולמרות הדבקות בערכי הקהילה, אין בהן השתייכות פוליטית מובהקת. עוד נבדלות הקבוצות במשלח היד של חבריהן, שלעתים עוסקים כולם באותו התחום (למשל חינוך), ולעתים מקיימים קריירות נפרדות עצמאיות לחלוטין.

על אף ההבדלים, שני עקרונות בסיסיים הם המכנה המשותף של כלל ההתארגנויות. הראשון הוא הרצון במסגרת חברתית גדולה יותר מהתא המשפחתי, שבמסגרתה ניתן לפעול וליצור; והשני הוא הרצון להשפיע על הסביבה הקרובה, לרוב באמצעות פרויקטים של חינוך ועבודה בקהילה. "אנחנו פוגשים בהתעוררות גוברת והולכת של אנשים צעירים שרוצים להשפיע על החברה ונפגשים אתנו. הם שומעים ורואים איך אנחנו מייצרים לעצמנו אלטרנטיבה ומתעניינים בזה מאוד", מספרת עירית בן פורת, המרכזת את מעגל הקבוצות והקהילות השיתופיות - ארגון גג שבו חברים כיום שבעה קיבוצים וקהילות עירוניות, מתל אביב, ירושלים, בית שמש ובאר שבע - וחברת קבוצת מפרש בעצמה. לדבריה, ארבע קבוצות נוספות מצויות בתהליכי הצטרפות.

את העובדה שמרבית האנשים עדיין נרתעים מחיי שיתוף, מייחסת בן פורת במידה רבה לכישלון הקיבוצים. "חיי השיתוף מותגו על ידי החברה הישראלית כחלק מהעבר שלה, ולכן היא לא רואה בהם משהו שיכול להשתייך להווה ולעתיד שלה. למרות זאת, אתה רואה שהצורך בקהילה לא גווע - להפך. זה בולט במיוחד בציבור הדתי, שבו הקהילתיות וההתארגנות סביב בתי הכנסת הם חלק בלתי נפרד מהחברה. הרעיון של סולידריות ואחריות אחד כלפי השני לא נכשל".

גירסה רכה של קולקטיביזם

עוד בקצה השיתופי של הסקאלה, מופיעים קיבוצי תנועות הבוגרים של תנועות הנוער "הכחולות": דרוו ישראל (תנועת הבוגרים של הנוער העובד), השומר הצעיר והמחנות העולים. במסגרת זו פועלים עשרות קיבוצים עירוניים המאגדים בתוכם אלפי אנשים. כלקח מהניסיון הקיבוצי שנכשל, מיישמים אותם קיבוצים גירסה רכה יותר של קולקטיביזם, עם מתן רמת חופש ואינטימיות גבוהה יותר לפרט. הם עושים זאת על ידי חלוקה של כל קיבוץ לקבוצות של שמונה עד עשרה אנשים החיים בשיתוף ביניהם, בעוד שהמסגרת הרחבה יותר משתפת פעולה במשימות הגדולות והמורכבות יותר.

"כל קיבוץ מונה 80-90 איש, ומחולק למספר מצומצם יותר של משקי בית", מסביר אורי מתוקי, דובר דרוו-ישראל וחבר קיבוץ אשבל הממוקם בסמוך לכרמיאל. "יכולים להיות גם יחידים בעלי זיקה מסוג כזה או אחר לקיבוץ. השכן מסוף המסדרון יכול להשתתף בחלק מהפעולות וזה בסדר. אין תקנון בודד. כל קבוצה קובעת את הכללים שמתאימים לה, ויכולה גם לשנות אותם. זה לקח שלקחנו לנו מהמשבר הקיבוצי. גם אני לא רוצה לקיים דיון עם 200 איש בשביל לקנות ג'ינס, וגם לא כדי לדון אם לנסוע לחו"ל. הדיונים האלה מתקיימים במשק בית בהיקף משפחתי כמעט".

כמעט כל הקיבוצים ממוקמים בעיירות פיתוח או בשכונות מצוקה, בין היתר בעכו ובמצפה רמון, כשרוב החברים עוסקים בחינוך. לדברי מתוקי, עיסוקי הקיבוצים השונים נגזרים במידה רבה מצורכי הסביבה. "בכל נקודה אתה קודם כל מסתכל סביב ושואל מה צריך. במצפה רמון למשל קיים רק סופרמרקט אחד, שמנצל את המונופול להעלאת מחירים - אז הקיבוץ הקים סופרמרקט קואופרטיבי. קיבוץ אשבל שאני חלק ממנו ושנמצא בגליל, הקים מרכז לקיום משותף יהודי-ערבי ופנימייה לנוער בסיכון".

בעוד שהקבוצות מקיימות בתוכן סדר כלכלי שיתופי, הרי שהעולם שבחוץ פועל לפי כללי המשחק הליברליים שכולנו מכירים היטב. בתחום הדיור המשמעות היא מחירי שכר דירה מאמירים, קושי ברכישת דירה - בוודאי אם מדובר בדירה באזור המרכז - ועוד. נשאלת השאלה אם בכלל ניתן לקיים קיבוץ של קבע בתוך עיר כשאלה התנאים.

לדברי הראל, שקבוצתו ממוקמת כאמור בקרית שלום שבדרום תל אביב, הדבר אכן מקשה. "אנחנו חיים בשש דירות בשכונה, ובכל פעם שמסיבה זו או אחרת חווה מסתיים ולא מחודש, זה יוצר סיטואציה קשה כי מספר הדירות שאפשר לבחור מתוכן במרחק קרוב הוא מוגבל. היינו רוצים מאוד שיהיה לנו מרחב משותף וקבוע משלנו, ולכן האתגר הבא שלנו הוא להחליט איפה אנחנו רוצים להקים את מגורי הקבע, שכן היום אין בארץ מודל מפותח לשכירות ארוכת טווח", מסביר הראל.

לצד הקיבוצים והקבוצות, גם צורת ההתארגנות המכונה קהילה זכתה בשנים האחרונות לעדנה, כשעשרות התארגנויות חדשות - לרוב של צעירים בשנות ה-20 לחייהם - צצות בכל רחבי המדינה. אחת המובילות בתחום זה היא ירושלים, שבה פועלות כיום כ-20 קהילות שונות. הגוף המרכזי מאחורי פעילותן הוא ארגון רוח חדשה - עמותה פרטית שהוקמה על ידי סטודנטים ואנשי עסקים - ששם לעצמו למטרה לפתח את המרחב הקהילתי בירושלים, ואגב כך לנסות להילחם על אופיה של העיר ובנטישת הציבור החילוני. ב-2002 הוקם הארגון וב-2008 הוא החל בפרויקט הקהילות, שתפס מאז תאוצה.

"היינו 15 חברה, סטודנטים, כשהקמנו את הקהילה שלנו", מספרת יפעת קורן, חברת קהילת אלומה הפועלת בשכונת קרית היובל בירושלים. "היו לזה שתי סיבות: הראשונה היא שהיינו קבוצה באמת אינטימית של חברים קרובים זה לזה - גם ברמה האישית וגם שותפים לאידיאלים. חיפשנו דרך לממש את היחסים בינינו שהיא משמעותית יותר מלשבת על בירה בערבים. הסיבה השנייה היא הרצון של כולנו בעשייה חברתית. אנחנו חיים בשכונת באותה השכונה, וחשוב לנו בכל מקום שבו אנחנו נמצאים, להשפיע על המרחב הציבורי".

לדברי קורן, ההתחלה היתה צנועה. אחת לשבוע היה מתקיים ערב קהילה, שבו היו החברים משתפים אחד את השני ברעיונות שלהם לפרויקטים. ואולם מאז החלו החברים לקחת חלק במספר רב של מיזמים, שהבולט שבהם הוא המכינה הירושלמית - מכינה קדם צבאית שהקימה הקהילה. "הרעיון הוא שצעירים בני 18 מכל רחבי המדינה יגיעו, ילמדו ויפתחו מנהיגות, לצד ראיית עולם חברתית. במהלך המכינה עוסקים החניכים בעבודה פעילה בקהילה, ועוברים קורסים על מנהיגות חברתית ודילמות מוסריות שהיא מעלה", מספרת קורן.

איך הפעילות הזו משפיעה על האופי של השכונה?

קורן: "בשכונות שיש בהן קהילות, מתגברת תחושת החוסן הקהילתי בשכונה, וגם ההגירה החיובית של צעירים אליהן עולה. הן נהפכות מוקד משיכה, וזה מורגש. בקרית היוכל לבדה - שכונה שהיתה בדרך להתחרדות - יש חמש קהילות, וזה משפיע מאוד על האווירה, ויוצר אווירה פלורליסטית".

"המימוש העצמי חשוב"

גם בקהילה, כמו בקבוצה, משתדלים החברים לגור בסמיכות זה לזה באותה השכונה. עם זאת, המודל הכלכלי בקהילות של הרוח החדשה שונה בתכלית מזה של הקבוצות. הפעילות הוולונטרית נתמכת לרוב הן על ידי גופים ציבוריים, כמו עירייה, והן על ידי עמותות וקרנות צדקה מהמגזר הפרטי. את ענייניהם הכלכליים והאישיים מנהלים החברים בעצמם: "בקהילה שלנו כל אחד שוכר לעצמו דירה משלו, בגודל וברמה שהוא רוצה", מספרת קורן. "אנחנו מחזיקים חשבון בנק משותף לדברים שאנו עושים ביחד, כמו טיולים, שבתות וחגים. אנחנו גם מנסים לגבש עכשיו קרן ערבות הדדית, שתבטיח עזרה אם אחד מחברי הקהילה זקוק באופן דחוף לסיוע כספי. חשוב לנו מאוד שלכל אחד יהיה המימוש העצמי שלו. החיים בקהילה לא סותרים פיתוח קריירה. יש שלושה אנשים שעובדים בפרויקט של הקהילה, והיתר בעלי מקורות פרנסה שלא קשורים אליו".

לדברי קורן, המשמשת רכזת תחום הקהילות ברוח חדשה, הארגון עוסק גם כיום בהקמה ובתמיכה בעוד ועוד קהילות. בין היתר, כולל הסיוע עזרה בגיבוש הפרויקטים ובמציאת מקורות מימון. "יש לנו סט כלים שעוזר לאנשים להקים קהילה. אנחנו יושבים ומדברים איתם, על מה הם רוצים לעשות, מה הערכים שהם מעוניינים שיהיו במכנה המשותף של הקהילה שלהם".

מי יכול להקים קהילה?

"אין הגבלות מחייבות. אמנם נכון שרוב הקהילות צומחות בתקופה הסטודנטאליית, אבל אין איזה חוקיות בנושא. אפשר להצטרף גם בגיל מבוגר יותר לקהילות קיימות, או להקים קהילה חדשה. למשל, כיום אנחנו עובדים על הקמת קהילות של משפחות צעירות. מדובר בשלב בחיים שבו האדם כבר זקוק מאוד לקהילה".

ארגונים נוספים העוסקים בהקמת קהילות ופיתוחן הם עמותת איילים ותנועת אור, המזוהות שתיהן עם אידיאל ההתיישבות בפריפריה. שיטה נוספת של התיישבות באיזורי מצוקה, המזוהה בעיקר עם איילים, היא הקמת כפרי סטודנטים. במסגרת זו, זוכים סטודנטים המעוניינים בכך במגורים בשכירות מוזלת במתחם מוגדר, בתמורה לכמה מאות שעות התנדבות בשנה.

לדברי אודי יפרח, מנהל השיווק הארצי של התנועה, כיום מפעילה איילים כ-14 כפרים, בין היתר בקרית שמונה, דימונה, ירוחם ושכונה ד' בבאר שבע, שבהם מתגוררים 650 סטודנטים. כמו כן, פועלות במסגרת התנועה 13 קהילות באזורי מצוקה, המתבססות בעיקר על בוגרי כפרי הסטודנטים. בתנועת אור קיימות כיום 24 קבוצות התיישבות, שרק מקצתן - בבאר שבע, בדימונה, בירוחם ובחצור הגלילית - הן עירוניות והשאר כפריות. גם הקבוצות של תנועת אור פועלות באזורי הפריפריה ומקיימות חיים קהילתיים.

לשאלה שהפנינו אל כלל הזרמים - כיצד השפיעה מחאת קיץ 2011, אם בכלל, על שיעורי ההצטרפות לצורות החיים שבהן הם דוגלים - התשובות לא היו חד משמעיות. בן פורת ממעגל הקבוצות מספרת כי "בהחלט יש יותר אנשים שמבקשים להשפיע ולשנות. אני חושבת שליותר אנשים יש תחושת אי נוחות עם האינדיווידואליות שלהם, עם כך שהם לבד בעולם, עם חוסר היכולת להשפיע על המציאות כשאני לבד ולא מאורגן. אני לא יכולה לומר שהמחאה הביאה לשיטפון של אנשים שרוצים לחיות בשיתוף, אבל היא כן הפכה את הדעות הפוליטיות שלנו למקובלות ולמובנות יותר".

קורן גם היא מספרת על רוח גבית, בעיקר ברמת השיח. לדבריה, "בירושלים התחיל שיח חברתי מאוד, שגרם לעסקים חברתיים לקום". ואילו יפרח מתנועת איילים מספר כי "מורגשת היענות גדולה יותר מצד אנשים לבוא ולהקים את ביתם בנגב, ואנשים מבינים את הפוטנציאל בצורת החיים הזו. הבעיה היא שלנגב אין עדיין יכולת אמיתית לקלוט אוכלוסייה גדולה".